

סקירת ספרים חדשים

בעריכת אלישבע סדן

על שוויון ואישוויון – מבט פילוסופי

אלעזר וינריב

חיפה: הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה ופרדס הוצאה לאור. 2007. 200 עמודים
סקר: יותם בנוימן¹

נפתח בשבחים. זהו ספר מאיר עיניים. הוא סוקר את התיאוריות הפילוסופיות המרכזיות שהתפתחו בעשורים האחרונים בענייני שוויון ופערים כלכליים, וטווח ביניהן קשרים ארוגים היטב. עולה ממנו תמונה בהירה ורחבת היקף של שוויון ואי-שוויון ושל הקשר בין המושגים הללו לצדק, לרווחה, לאחריות אישית, לגמול, למזל, ליחס הנאות לנכים ולחולים, לנכונות להסתכן, לנכונות לשתף פעולה, לאמונה דתית, לגלובליזציה ועוד כהנה וכהנה. הספר הזה הוא בבחינת מעט המחזיק את המרובה. פרקיו קצרים יחסית, והתיאוריות הנסקרות בו מתוארות באורח כללי ממעוף הציפור. לא בכדי מכנה אותו וינריב בהקדמה "ספר מבואי" (עמ' 7).

ואף על פי כן אין בו, במבט הזה ממעל, משום שטחיות. וינריב מצליח לחדור אל עומקן של התיאוריות גם בלי להרבות במלים. הפגם היחיד שמצאתי באופן הצגת ההוגים הוא הטענה שעקרון החלוקה היסודי בתיאוריית הצדק של רולס הוא "עקרון הפער" (עמ' 12, 62, 94). אכן זהו עיקרון מהותי אצל רולס, ווינריב עוסק בו באורח קפדני ובהיר, אך קודם לו עיקרון אחר. וינריב מזכיר זאת אגב אורחא, וכותב: "העיקרון הראשון הוא חירות, אך כאן לא נדון בו" (עמ' 113). ולא היא. העיקרון הראשון הוא העיקרון של שוויון בחלוקת הזכויות והחובות בחברה. הוא קודם לעקרון הפער לא רק בסדר הופעתם, אלא גם מבחינת מהות הדיון: רק משהוגשם, מותר לחברה להגשים את העיקרון השני. רולס דוגל

1 ד"ר יותם בנוימן הוא עמית מחקר במרכז גילה לחינוך אזרחי ודמוקרטיה באוניברסיטה העברית ובמכון ון ליר בירושלים. אחד מהקורסים שהוא מלמד במחלקה למדע המדינה עוסק בקשר שבין צדק לשוויון.

בשוויון הזדמנויות כפי שמאפיין אותו וינריב, וינריב אכן מכיר בכך כשהוא עוסק באורח ממוקד יותר בתיאוריה שלו.

למעט ההסתייגות הזאת, אין לי אלא להרעיף מלים חמות על אופן הדיון של וינריב בספר הזה. יש כאן שילוב מרשים של רצינות פילוסופית עם סגנון ברור וקולח, שלא רק יודעי ח"ן יכולים לפענח אותו. יש המכנים סגנון כזה "שווה לכל נפש".

בעברית יש שני ביטויים הקושרים בין שוויון לבין נפש. האחד הוא "שווה לכל נפש", שפירושו מתאים לכל אחד ואחד. מה ששווה לכל נפש הוא מה שכל אחד מאיתנו יכול להבין אותו ולהתעניין בו. ואילו הביטוי השני מייצג את הלך הרוח המנוגד בתכלית להתעניינות כזאת. זהו הביטוי "שוויון נפש", שפירושו אדישות, כלומר חוסר התעניינות. כיצד יכולים הביטויים הללו לדור בכפיפה אחת?

התשובה, דומני, נעוצה בהפניית המבט אל כיוון ההתעניינות. כשאמרנו שספרו של וינריב שווה לכל נפש לא התכוונו לכך שהוא, הספר, או מחברו, וינריב, מתעניין בנפשותיהם של קוראיו. אלה הם, הקוראים, המתעניינים בו, ולא להפך. לא מעט תיאוריות של שוויון גורסות שעל מנת להיות שווה לכל נפש, כלומר להיות נגיש לכל פרט או לכל נפש, שומה על הגורם שבו הם חפצים להיות שווה נפש כלפיהם: אין הוא מתעניין באיש מהם במיוחד. אין הוא מעדיף פלוני על אלמוני. הוא נעדר משוא פנים. אי-משוא הפנים נידון בצמתים מרכזיים של הספר הזה. וקשורה אליו גם העובדה ש"פילוסופים ליברלים [...] נוטים לתמוך בשוויון במשאבים" (163). שוויון כזה מעניק לכל אחד מבני החברה את אותה כמות משאבים, בלי לברר כיצד הוא מבקש לנצל אותם. התערבות באופן ההוצאה שלו תיחשב בעיני הגישה הליברלית כחדירה מיותרת לפרטיותו, כחיסוט אסור בנכבי נפשו. הנפש לחוד והשוויון לחוד.

התימה הזאת מרכזית בדיונים רבים על צדק חלוקתי. המחלק ניצב כביכול מחוץ לחברה, אדיש ליחידה, ותפקידו לחלק את הטובין באורח שאיננו מפלה איש לטובה או לרעה. ומכיוון שאין בנמצא מחלק אמיתי שכזה, שאיננו חבר מן המניין בקבוצת הנהנים מן הטובין, פיתחו פילוסופים שעסקו בצדק חלוקתי מנגנונים האמורים להפוך את בני החברה עצמה למחלקים ניטרליים כאלה. כזהו מסך הבערות של רולס, שהתיאוריה שלו נידונה כאן בהרחבה (בעיקר בפרק החמישה-עשר אבל גם לאחר מכן), וכזהו האי הבודד של דוורקין, שגם התיאוריה שלו זוכה למקום נכבד (בעיקר בפרקים השבעה-עשר והשמונה-עשר).

ואולי משום שהדיונים המקובלים על צדק חלוקתי יוצרים הפשטה שאיננה דנה בנפשותיהם האמיתיות של אנשים בשר ודם, הולך גם ספרו של וינריב בדרך הזאת. במבט ראשון הוא דווקא מתחיל בהנפשה: השוויון ואי-השוויון לובשים כאן פנים. "נדמה לעצמנו שני פילוסופים – האחד, הדוגל בשוויון, יכונה 'שוויונאי', והאחר, המתנגד לשוויון, יכונה 'אישויונאי'" (9). הבחירה לכנות כך את המתנגד לשוויון בעייתית. הלא

אי-השוויון, בניגוד למשתמע מהמלה "אישוויון" ומהדמות המייצגת אותה, איננו אידיאל כשלעצמו. המתנגדים לשוויון אינם עושים זאת משום ש"אישוויון" הוא ערך בעבורם. אל מול מושג השוויון הם מציבים מושגים בעלי ערך פוזיטיבי: בראש ובראשונה ערך החירות. אדם הדוגל בחירותו האישית של הפרט להגשים את מאווייו ייטה להתנגד לדרישה לוותר על חלק מנכסיו כדי לשמור על השוויון שבינו לבין כל היתר. יותר משהוא מתנגד לשוויון הוא תומך בחירות.

וינריב טוען שאדם כזה "מקדש את עקרון הבעלות העצמית" (188). גם המונח הזה בעייתו. וינריב אמנם מכיר בכך שגישה נוסח קאנט, הרואה באדם תכלית כשלעצמה, תראה בו "גישה מכשירית (אינסטרומנטלית) כלפי בני אדם" (39), אולם הוא טוען שמדובר בעניין "סמנטי בעיקר" (שם). אני אינני סבור כך. גישה קאנטיאנית תנתח באופן אחר מווינריב את המושג "מגיע לי". וינריב דן בו בפרק שעניינו גמול. מהניתוח שלו את הסוגים השונים של "מגיע" (95) בולט בהיעדרו ה"מגיע" הנובע מזכויות טבעיות. זכותו של אדם לחיים היא נתון הקודם למושג של גמול. אין היא תלויה במשהו שעשה האדם. וינריב שוגה כשהוא טוען שבעת תאונת דרכים או פיגוע "אנו דואגים למצבם של שאר הפצועים יותר מלמצבו של הנהג האשם, קל וחומר מלמצבו של המחבל הפצוע" (89). חלק מהכשרתם של רופאים כולל את הערך המוחלט שהם אמורים להעניק לחיי אדם, ללא קשר לשאלה כיצד פעל. קין אמנם רצח את הבל, אבל אין דמו מותר בשל כך. להפך: "כל הורג קין שבעתים יוקם" (בראשית ד, טו).

וינריב איננו דן בפסוק הזה, אף שקין והבל הם מגיבורי ספרו. הנה לפנינו שניים המבקשים לעשות את המעבר ממצב הטבע למצב של אמנה חברתית, ולהסכים כיצד לחלק ביניהם את העולם. במקום לדון בחברה גדולה ומרובת פרטים דן וינריב בשני פרטים בלבד, ומעלה שאלות בעלות ערך: מה, אם בכלל, ייחשב לקניין של מי מהם? למה מחויב, אם בכלל, כל אחד מהם כלפי רעהו? האם התשובה לשאלה הקודמת משתנה, אם אחד מהם נמצא במצוקה קשה, נולד נכה או סתם מתעצל לעבוד?

עד כאן טוב ויפה. אבל אף שקין והבל היו אחים, "בדרך כלל נשתדל שלא לראות בהם אחים" (35). ואמנם קין הרג את הבל בשל קנאתו בו, אבל אנחנו "לא נמקד את הדיון במישור הסובייקטיבי של הרגש, אלא במישור האובייקטיבי של העקרונות המסדירים את חיי החברה" (30). כאן לובשת ההתעלמות מהיחיד ממדים חדשים, החורגים מהסובייקט הקאנטיאני, כפי שאפיינו אותו למעלה. לכל יחיד אישיות משלו, המתגלה במגע ובמשא שלו עם אחרים. וינריב איננו עוסק בכך, וזוהי החמצה של ממד חשוב של מושג השוויון. נתחיל מהקנאה. לא בכדי מנסח דוורקין בסיפור האי הבודד שלו את "בוחן הקנאה", שעל פיו החלוקה השוויונית מתרחשת כשאין איש מהמתיישבים מקנא ב"סל המשאבים" של חבריו. וינריב אמנם טוען ש"הקנאה המוצאת כאן מן המשחק אינה הרגש שכל מיני מנגנונים נפשיים מעוררים אותו ומשפיעים עליו" (140), אבל בהמשך הוא מודה

שהחלוקה השווה נדרשת כדי ש"תקפה את רגש הקנאה" (140). ואכן מבטו של כל אחד מן המתיישבים אל הסל של חבריו קובע אצל דוורקין את מחיר המוצרים. המחיר של משאבי שלי נקבע על פי השאלה מה היו האחרים מוכנים לשלם בעבורם.

לשם כך יש ליצור מגע אמיתי בין בני האדם. ואילו אצל וינריב דומה שהם נשארים מבודדים ומסוגרים ("רובינזונים" הוא מכנה את קין והבל החיים איש איש באי הפרטי שלו). חסרה בספר הזה תיאוריית שוויון קהילתנית, שעל פיה מן הראוי שהעשיר יעניק לעני מתוך סולידריות, אחווה או אכפתיות. אחד מניסוחיו של עקרון השוויון – העיקרון המרכזי שאותו מנתח הספר – הוא זה: "עולם שבו מצבו של א' שווה למצבו של ב' עדיף מעולם שבו מצבו של א' גרוע ממצבו של ב' " (14). ולקראת סוף הספר אומר וינריב ש"כדי להוכיח שאישוויון או פער הוא רע, יש להוכיח שהוא רע אפילו כאשר אינו רע לאיש" (187, ההדגשה במקור). התפיסה הזאת, כאילו טוב ורע הם פרדיקאטים החלים על מצבי עניינים אימפרסונליים, ולא על רווחתם של בני אדם של ממש, מנוכרת מדי. הלוא אם מצבו של א' גרוע ממצבו של ב', הרי לא "העולם" סובל מכך, אלא א' עצמו. טוב ורע הם תמיד טוב ורע עבור מישהו.

אם נישיר מבט אל א', אולי נרצה להיטיב את מצבו לא משיקולים מערכתיים, אלא מתוך אכפתיות של ממש כלפיו. אם "עוני ואומללות הם מנת חלקם של רבים בימינו אלה", כפי שאומר המשפט הראשון של ההקדמה (7), הרי מן הראוי להישיר מבט אל העניים והאומללים הללו. וינריב עצמו כותב שכאשר שואלים את בני העולם השלישי מה הם מרגישים, הם מונים, לצד "מחסור חומרי", גם "דחייה, בידוד ובדידות; יחסים גרועים עם בני אדם אחרים ועם בני המשפחה הקרובים בכלל זה" (161). וכשהוא דן בשאלה מדוע נשארות תיאוריות השוויון במסגרתה של המדינה, ואינן מתחשבות בנטיות לגלובליזציה, הוא מזכיר שהמדינה היא מסגרת שמתקיימים בה יחסים ה"מכוונים חובות או מחויבויות מוסריות מיוחדות, כמו החובות המיוחדות שיחסי קרבה משפחתית יוצרים" (175).

אולי מן הראוי היה לכתוב כאן "אמורים ליצור" ולא "יוצרים". סיפורם של קין והבל מוכיח שיחסי אחים אינם ערובה לאחווה. אולי בשל כך מעדיפות תיאוריות של חלוקה להתעלם ממערכות היחסים הנרקמות בין בני אדם, ולהסתמך על עקרונות ניטרליים יותר. אולם אפשר גם אחרת. מערכות יחסים בין אחים מייצרות לעתים קנאה עקובה מדם. ומנגד, כדאי אולי להזכיר את הדברים שכותב וינריב כבר בפרק הראשון: "שלוש סיסמאות היו למהפכה הצרפתית – חירות, שוויון ואחווה" (9). אל מול צלע השוויון של ה"שוויונאי" ואל מול צלע החירות של ה"אישוויונאי" אפשר להציב את האחווה כצלע שלישית.

ניהול לתקווה: סיפורו של מנהל בית הספר שבח-מופת

אבי בנבנישתי ורמי בנבנישתי
ירושלים: הוצאת גפן, 2007. 192 עמודים
סקרה: חגית גור²

הספר ניהול לתקווה עוסק בתהליך השינוי הדרמטי שעבר בית הספר שבח-מופת בין השנים 1995-2004. במקורו בית ספר שבח היה בית ספר מקצועי המשרת אוכלוסיית ילדים מזרחית מרמה סוציו-אקונומית נמוכה במגמות של מכונאות, נגרות, כתבנות וכד'. ב-1995 הצטרפה אליו קבוצת מופת, אינטלקטואלים עולים מברית המועצות לשעבר שרצו ליצור בית ספר למדעים ולאמנויות המשמר את התרבות וסגנון ההוראה שהביאו מארץ מוצאם. הספר מתאר את השינוי הארגוני, התוכני והאנושי שהביא את בית הספר להיות תיכון למדעים ולתרבות המציע מגמות מחשבים, מתמטיקה ומגוון אמנויות לאוכלוסיית ילדי עולים מברית המועצות לשעבר. השינוי המתואר בספר נעשה תוך מתן כבוד ומקום לתרבות ולשפה הרוסית כשהמגמה היא להשתלב בתרבות הישראלית. בתוך כך השתדלו אדריכלי השינוי לגלות רגישות והתחשבות רבה גם במורי בית הספר. בית הספר זכה בפרס החינוך בשנת 2001.

הספר מציג בצורה בהירה ושיטתית את ההתמודדות של מנהל בית הספר, ד"ר אבי בנבנישתי, בהובלת תהליך השינוי מרחיק הלכת. בנבנישתי כותב בגוף ראשון, בשפה קולחת וידידותית, תוך שיתוף בחוויותיו האישיות, ברגשותיו ובמחשבותיו, חשיפת הלבטים והדילמות שהעסיקו אותו לאורך הדרך, מה שעושה את הספר לאנושי מאוד, בלתי אמצעי וקריא.

אבי בנבנישתי מספר את סיפור השינוי שחל בבית הספר מבפנים. הוא משמיע קול ברור של מנהל, על קשייו ורצף התפתחותו כמנהל, אך בכתיבתו הוא נותן קול גם למורים ומביא אותם כבני אדם בעלי תכונות מגוונות, צרכים, כאבים ואכפתיות. כך תהליך הכנסת השינוי בבית הספר מוצג בפרספקטיבה של מורכבות וביקורתיות.

הספר נחלק לשלושה פרקים: הפרק הראשון מסכנת סגירה לקבלת פרס החינוך פותח בהיסטוריה האישית של המנהל, אבי בנבנישתי, תיאור הימים הראשונים שלו בתפקיד הניהול, ניתוח מצבו של בית הספר עת החל לעבוד כמנהל, עקרונות הפעולה שפעל על

2 חגית גור היא רכות אקדמית של המגמה לחינוך לצדק חברתי, סביבתי וחינוך לשלום, מכללת סמינר הקיבוצים. עוסקת בהכשרת מורים לשינוי חברתי במסגרת המרכז לפדגוגיה ביקורתית.

פיהם, נקודות ציון בתהליך שינוי בית הספר פנימה: גיוס המורים לשינוי, פתיחת חטיבת ביניים, הגדלת בית הספר מ-400 תלמידים ל-1500, התאמת מגמות לחיזוק החזון החדש והתמודדות עם המעגל החיצוני – תקשורת, קשר עם העירייה והתחברות לעולם העסקים והטכנולוגיה המתקדמת.

הפרק השני ממשבר עלייה לקליטה חדשה נפתח בביקורם של מיכאל גורבצ'וב ושמעון פרס בבית הספר. הביקור היה רגע שיא של המורים והתלמידים, ששיקף את המעבר מדיסידנטיות ברוסיה לקליטה ואימוץ זהות חדשה בישראל. הפרק מתאר את קליטת הילדים העולים הרוסים בבית הספר, את מקומה של עמותת החינוך הרוסית מופת ואת השפעתה על עיצוב בית הספר, את המתח שבין החלק של שבח, בית ספר מקצועי נמוך, והחלק של מופת, עלית אינטלקטואלית רוסית של מקצועות מדעיים ואמנות. הפרק מתאר את המורכבות של שתי האוכלוסיות על הפערים ביניהן ואת השוני והפערים בין הגוונים השונים של אוכלוסיית יוצאי ברית המועצות; ריקוד הטנגו של התרבות הרוסית והישראלית בבית הספר, ששותפים לו התלמידים, המורים וההורים.

הפרק השלישי עוסק בהשפעת הפיגוע בדולפינריום על חיי בית הספר והוא נקרא לא נפסיק לרקוד. הפרק מתאר חוויה קשה ומזעזעת שבעקבותיה נוצרה מערכת תמיכה מדהימה, סולידריות ואחריות של בית הספר, המעוררת הערצה. שבעה מתלמידי בית הספר נהרגו בפיגוע. הפרק מתאר את ההלם, את האבל, את ההתמודדות עם השכול, את ההתגייסות של המורים, התלמידים וההורים לתמיכה במשפחות, את הלוויות והחזרה לשגרה, את החיבוק החברתי ואת הקבלה אל חיק הישראליות בזכות האובדן.

עם זאת מכאיב לקרוא שכרטיס הכניסה לחברה הישראלית נקוב בשכול ודם, בכאב וסבל נוראי. מדוע זה צריך להיות המפתח? ומה עם בתי ספר שלא הוכו בפיגוע? האם צריך להתרחש אסון לאומי שיקשור את הבאים לארץ לאתוס הביטחוני ובתמורה הם יתקבלו אל חיק החברה הישראלית?

בספר נידונה הדילמה של קליטה תוך שמירת תרבות המוצא וכבוד לשפת המוצא. הרבה ילדים רוסים בבתי ספר ישראליים התבקשו או נדרשו בידי מוריהם לא לדבר רוסית. אלה האמינו שכך הם ילמדו את העברית טוב יותר. המודל המקובל אצלנו הוא המודל הנקרא כור ההיתוך. זהו מודל של הטמעה, של קבלת התרבות הישראלית הדומיננטית ומחיקת תרבות המקור. בית ספר שבח-מופת מציע מודל אחר, שבו יש מקום לשימור שפת האם הרוסית ולשימור סממנים תרבותיים אחרים וכבוד אליהם. הספר מתאר את הכבוד להורים ולדרכם ואת ההקפדה לא להפוך אותם לבלתי רלוונטיים לחיי ילדיהם.

כך מציע בית הספר מודל של רב תרבותיות שבו חיות שתי תרבויות זו לצד זו. בנבנישתי כותב על הדילמה של מציאת האיזונים שנראו לו נכונים. בין אם האיזונים של בית הספר אידיאליים או לא, הרי שעצם העיסוק בדילמה מכבד את העולים ורואה אותם לא כפֶּאלה

שצריכים להיטמע ולקבל על עצמם את הישראליות כדבר נתון, אלא פֶּאֶלֶה שיש להם גם חלק בעיצובה וזכות לשמור על מה שנכון להם מתרבותם ואף לפתח אותה.

הפרק האמצעי הוא הטוב והמעניין מכולם בעיני. הדגש הרב שמנהל בית הספר שם על תפקיד המורים בתהליך השינוי מעורר חשיבה והערכה רבה. הוא משרטט את טיבו של שינוי שנעשה בתבונה ובסבלנות ללא עקיפה של המורים או פגיעה בהם, ומראה לנו גם את ההתנגשויות והמורכבויות שיצרה בחירה זו. אלא שלא יכולתי שלא לחשוב על הילדים שלמדו מכוונאות ונגרות; עם סגירת המגמות האלה, נראה שבית הספר סגר את שערו בפניהם.

נראה שמקום תעסוקתם וכבודם של המורים נשמרו, אך בנבנישתי לא שמר על התלמידים; אותם הוא החליף. הילדים המזרחים שבאו ללמוד נגרות ומכוונאות רכב, אחרי שמוסללו כל כך נמוך בידי מערכת החינוך, נעלמו מבית הספר. הם בוודאי הולכים היום לבתי ספר אחרים. בית הספר לא שם לו כיעד לנתב אותם למסלולים יותר גבוהים או ליצור אינטגרציה עם העולים. אולי זו משימה בלתי אפשרית שלא ניתן לצפות שתתגשם.

גמרתי לקרוא את הספר עם הערכה גבוהה למנהל אבי בנבנישתי, לדרך שבה הוביל את המורים ואת תלמידי בית הספר, אך גם מוטרדת באשר לקבוצת הנערים המסומנת כל כך נמוך בחברה הישראלית. הם אולי שילמו מחיר, וודאי שלא זכו ליהנות מהשינוי הנפלא שעבר בית הספר. תהיתי אם ניתן לחזור על הניסיון הזה בלי לפלוט אותם לבתי ספר אחרים.

בקריאת הספר חסרה לי גם התייחסות לנושאי מגדר שנראו לי מאוד רלוונטיים בבית ספר השם דגש על מקצועות הפיסיקה, הכימיה, המחשבים והמתמטיקה. תהיתי מה היחס בין בנים לבנות ומה נעשה כדי לקדם שוויון ביניהם.

הכתיבה המשותפת של שני הכותבים נשארה חידה בעיני. בעוד סיפורם האישי הוסיף נופך אנושי וחם לספר, הכתיבה בגוף ראשון יוצרת את הרושם שזהו ספרו של אבי בנבנישתי, המנהל, ולא של רמי אחיו שליווה מקרוב את העשייה החינוכית בבית הספר. יכולתי לדמיין שיחות ארוכות, התייעצויות, דיאלוגים ארוכים בין השניים, אולי ליווי בעבודה, אבל מודל חדש של שילוב אקדמיה ושרדה לא מצאתי פה, למרות קרבת הדם בין השניים. לא נותר לי אלא לנחש מה היתה תרומתו האקדמית של רמי בנבנישתי לעשייה היומיומית או מה היתה התרומה של השרדה למחקר.

שירותי בריאות הנפש בישראל: מגמות וסוגיות

אורי אבירם ויגאל גינת (עורכים)

אזור: הוצאת צ'ריקובר, 2006. 414 עמודים

סקר: חנוך ירושלמי³

נראה שספרם של אורי אבירם ויגאל גינת, מהאישים הכולטים בתחום בריאות הנפש בארץ, מופיע בעיתוי מתאים ביותר: בתקופת מעבר המתאפיינת באי בהירות בנוגע לעתידו ולהתפתחותו של מערך שירותי בריאות הנפש. לפיכך עשוי ספר חשוב זה לסייע בגיבוש עמדות רלוונטיות הן בציבור והן אצל קובעי מדיניות. בחודשים אלה עתידה הרפורמה בבריאות הנפש, שנדחתה במשך עשור ויותר, להיכנס לתוקף ולהשלים את העברת האחריות על שירותי האשפוז הפסיכיאטרי ועל השירותים האמבולטוריים מהמדינה לקופות החולים. רפורמה זו משקפת הלכי רוח ותפיסות מקצועיות הרווחים כיום במדינות רבות בעולם המערבי. אלה מדגישים את הצורך בהקטנת שיעורי האשפוזים הפסיכיאטריים והרחבת השירותים הקהילתיים. מגמה זו מהווה מהפך מחשבתי בהדגשת הצורך של הכללתם בקהילה של אלה שבעבר הורחקו ממנה והופרדו מהמוקדים התרבותיים והחברתיים שלה בשל קשיים תפקודיים ומצוקה רגשית. מגמה זו מהווה מהפך גם בתפיסת החולי הנפשי כחלק מרצף ולא כאירוע בדיד ובהחלת ערכי זכויות אדם גם על אוכלוסיית נפגעי הנפש, תוך נטילת אחריות חברתית רבה יותר בעניינם.

שינויים מפליגים אלה בתפיסת המצוקות הפסיכיאטריות ובחשיבה על קידום רווחתם של אלה הסובלים מהן, תוך שימוש במסגרות חברתיות קיימות ובמשאבים קהילתיים, מופעלים יותר ויותר לטובת הצרכנים באופן המוגדר על ידם ומתוך חופש בחירה ושליטה על גורלם. עם זאת, ברור ששינויים אלה מניבים תהיות חדשות וספקות בנוגע למושגי יסוד רבים בבריאות הנפש ומצריכים הגדרות מחודשות המותאמות למציאות המדעית והחברתית הנוכחית. מושגים שונים, כמו חולי, החלמה ורווחה נפשית, נדרשים לעיון מחדש ולניסוח מחדש של תוקפם, גבולותיהם ומשמעויותיהם המעשיות. על רקע כל אלה, ספרם של אבירם וגינת מוסיף קולות ייחודיים של כמה מחשובי הכותבים והעוסקים בפרקטיקה של בריאות הנפש בארץ, המתייחסים בפרקיו השונים של הספר לנושאים העקרוניים הללו כמו גם לשאלות מעשיות וארגוניות.

3 פרופסור חנוך ירושלמי, החוג לבריאות נפש קהילתית, הפקולטה למדעי הרווחה והבריאות, אוניברסיטת חיפה.

הפרקים בספר, אלה שהופיעו לאחרונה ואלה שראו אור לפני מספר שנים, יוצרים רצף התפתחותי של הסוגיות האמורות ומספקים היבט היסטורי-ישראלי שלהן. הספר מאפשר לבחון את הפרספקטיבות הנפרדות של גורמים שונים במערכת המקצועית והציבורית שהם בעלי עניין בסוגיות בריאות הנפש: מוסדות ממשלה, קופות חולים, הצרכנים הבודדים וארגונים חברתיים שונים. כל הגורמים הללו משתתפים בשיח הציבורי ומשפיעים על הסוגיות הרלוונטיות, כל אחד לכיוונו על פי תפיסותיו והבנותיו. בפרקי הספר ניתן למצוא ניתוח של מאבקי השפעה אלה וכן ניסיונות לזהות ולנתח את הדינמיקה של התהליך הציבורי והמקצועי-הכלכלי המתפתח במערכת בריאות הנפש בארץ.

המאמרים המופיעים בספר נחלקים לשלושה מקבצים עיקריים. המקבץ הראשון עוסק במדיניות בריאות הנפש בארץ, בהתפתחותיה ובעיצובה, בעיקר בהקשר של הרפורמה במערך שירותי בריאות הנפש. במקבץ השני מופיעים מאמרים המתארים גישות תיאורטיות שונות לסוגיות בבריאות הנפש בחברה הרב-תרבותית של ישראל, על צרכיה ואפיוניה המגוונים. המקבץ השלישי מאיר את נושא התקת הדגש בטיפול הפסיכיאטרי מהאשפוז אל בריאות הנפש הקהילתית. מבין שלושת המקבצים, השלישי הוא המעניין והמעורר יותר למחשבה. בתוכו אציין במיוחד את מאמרו של בנימין מעוז, פסיכיאטריה ורפואה ראשונית בישראל, העוסק בשילובה של הרפואה הראשונית במערך המטפל באנשים הסובלים ממחלת נפש. המאמר מצביע על מרכיב חשוב בשינוי המערכתי – מעדיפים להעביר לגורמים בקהילה את ההתערבות המקצועית במצוקות הפסיכיאטריות במקום להמשיך בהרחקתם ובבידודם של אלה הסובלים מהן.

פרק חשוב אחר כתבה דינה פלדמן, שמנתחת את פעילותן של התחנות לבריאות הנפש בארץ בעשור האחרון. עד עתה התפתח מערך המרפאות רק בצורה מוגבלת, ללא התייחסות מספיקה ומקיפה לצרכיה המגוונים של האוכלוסייה וללא התאמה להתפתחות החשובות בתחום. יש חשיבות גדולה במיוחד למאמר זה, שכן מרפאות בריאות הנפש אמורות להיות ציר מרכזי במתן השירותים האמבולטוריים לאוכלוסיית הצרכנים המתמודדים עם קשיי תפקוד ומצוקות נפשיות קשות.

גם מאמרו של צביאל רופא התמודדות ב"התמודדות": אקטיביות מול פסיביות הוא בעל חשיבות מיוחדת. זה מאמר ייחודי ושונה מהמקובל בספרות המקצועית. הוא כתוב מתוך חווייתו האישית של נפגע נפש המתמודד עם קשיים הנובעים מהמחלה ומהשפעותיה על חייו. בפרק זה מדגיש המחבר את המעבר שעשה, מעבר הנדרש כל כך לשם התמודדות אפקטיבית עם קשיי מחלת הנפש, מפסיביות לאקטיביות דרך הקמתה של עמותת נפגעי הנפש התמודדות. קשה להגזים בחשיבות הבאתו של פרק כזה לפרסום במסגרת במה מקצועית וציבורית זו. היכרות עם החוויה הסובייקטיבית של מתמודדים כדוגמת רופא צריכה להיות נקודת הפתיחה בכל דיון מקצועי או ציבורי בנושא בריאות הנפש, ואולם אנשי מקצוע וקובעי המדיניות בתחום בריאות הנפש זנחו לאורך זמן פרספקטיבה אישית

זו של המתמודדים בטענות של אי מסוגלות ואי רלוונטיות. לי נראה שאין רלוונטי יותר ואין דבר שעשוי לקדם את המוטיבציה האישית של מתמודדים לשיפור מצבם וחיייהם ולהגשמת מטרותיהם יותר מאשר הצבתם במרכז קבלת ההחלטות, כדי שיזכו לחופש בחירה ולהשפעה על גורלם, על תנאי חייהם ועל שילובם בתעסוקה ובחברה.

בספר גיוון רב של סוגיות, ויש בו ייצוג עשיר של עמדות המשקפות את הגורמים הנוגעים לבריאות הנפש בארץ. מיקוד הדיון בשינויי המדיניות הציבורית ובתפיסות המקצועיות והחברתיות הופך ספר זה לאחד הספרים המקצועיים החשובים בתחום זה בארץ. לא נותר אלא לקוות שהספר והמסרים שבו ישפיעו על קובעי המדיניות בבריאות הנפש לקחת אחריות חברתית רבה יותר בקידום של אלה הסובלים מהפרעות נפשיות קשות.

החיים בוורוד: בני נוער וצעירים הומואים, לסביות, ביסקסואלים וטרנסג'נדרים

גיא שילה

פטיש - סדרת מקור לביקורת התרבות, רסלינג. 2007. 227 עמודים
סקרו: חנין מעיכי ועדן שילוני⁴

שמחנו על ההזדמנות שניתנה לנו לכתוב סקירה על ספרו החדש של עמיתנו גיא שילה. כשני אנשי מקצוע שעובדים מזה כמה שנים עם נוער וצעירים להט"בים (לסביות, הומואים, ביסקסואלים וטרנסג'נדרים), פלסטינים וישראלים, אנו ערים לכך שכתובה והוצאה לאור של ספרים חדשים העוסקים בקהילה הלהט"בית, ובפרט כאלה המתמקדים במתבגרים ומיועדים לאנשי מקצוע מתחומי החינוך והטיפול, ולמעשה גם להורי בני הנוער הללו, אינן חזון נפרץ בארץ.

בפרק ההקדמה מצהיר המחבר שבכוונתו להביא ידע עדכני מתחום מחקר הנטייה המינית בקרב בני נוער בעולם ובישראל, תוך חיבורו לתרבות ולחברה הישראלית. בתום קריאת הספר אנו מתרשמים ששילה בהחלט מצעיד את קהל היעד של ספרו צעד גדול קדימה בדרך מתמשכת ולא-סלולה.

4 עוסק חנין מעיכי היא מנהלת ארגון "אלקאוס" (הקשת) לשונות מינית ומגדרית בחברה הפלסטינית; עו"ס עדן שילוני הוא רכז תוכנית הנוער והצעירים בבית הפתוח לגאווה ולסובלנות בירושלים.

שילה בוחר לחלק את הספר לעשרה פרקים עיקריים ושני נספחים. שלושת הפרקים הראשונים עוסקים במשמעות של נטייה מינית הומו-לסבית, בתיאוריות של גיבוש הנטייה המינית ובתרבות הומו-לסבית מפרספקטיבה של התפתחות היסטורית. שני הפרקים הבאים מתמקדים במצבי סיכון ומצוקה של בני נוער הומואים ולסביות וביציאה מהארון, תוך כדי תיאור מערכת היחסים בין ההורים לבני הנוער. הפרקים השישי והשביעי דנים בהתמודדות של נוער להט"ב בבית ספר ואחר כך בצבא כשתי תחנות משמעותיות בחיי המתבגרים והמתבגרות הישראלים. הפרק השמיני מתמקד בנושא הקשרים החברתיים הלהט"ביים. בפרק התשיעי, בואו נדבר על סקס, שילה דן במין ומיניות בקרב בני נוער. הפרק האחרון, אני בעצם בחור, מוקדש למבוא על נוער טרנסג'נדר.

לפרקים העיקריים צירף שילה שני נספחים חשובים. הנספח הראשון מציג רשימה של ספרים, עבודות ומחקרים שנערכו בישראל על צעירים ונוער להט"ב. הנספח המסכם הוא מעין אינדקס משלים לאיש ואשת המקצוע על הארגונים ומקורות התמיכה הקהילתיים.

מבנה הספר וסגנון כתיבתו מאפשרים קריאה קלה ומסמנים אותו ככלי עבודה שימושי. שילה בחר לחלק את התוכן לפרקים, לפי תחנות משמעותיות בחיי הנער או הצעיר (משפחה, בית ספר, צבא) ולפי נושאים ממוקדים הקשורים להוויה הלהט"בית (תרבות הקהילה, מצבי סיכון ומצוקה, קשרים חברתיים בקהילה, יחסי מין ועוד). מצאה חן בעינינו גם הבחירה לשריין בסוף הספר כמה דפים לסקירה של מקורות התמיכה והארגונים הרלוונטיים לעבודה עם הקהילה הלהט"בית, אם כי היה מקום למידע עדכני יותר בכל הנוגע לתת-קהילות ייחודיות בקהילה, כמו ארגונים לקהל דתי ולקהילה הפלסטינית, וכן למילון מושגים קצר, המציג מושגי יסוד ומונחי סלנג בסיסיים, שהיו מקלים על אנשי המקצוע את השיח עם המתבגרים הלהט"בים.

במשך השנים נחשפנו לסיפורים רבים של נוער וצעירים להט"בים, שהתוודענו אליהם במסגרת הקבוצות השונות בבית הפתוח, כמו גם במסגרת העבודה עם הקהילה הפלסטינית. סיפורי היומיום של המתבגרים, היחסים המורכבים במשפחתם, הווי בית הספר, חוויית הבדידות הקשה והרצון לנצחה, הפחד להצטרף לקבוצה להט"בית ולפגוש בה חבר לספסל הלימודים – חוויות אלה ועוד היו הבסיס לייעוץ המקצועי שאנו מעניקים ולמלאכת פיתוח השירותים הייחודית במסגרות שלנו. מלבד זאת, ניסינו לבחון את החיים בוורוד, לא מנקודת המבט של אלה שמתמקדים רק בתחום זה, אלא גם מנקודת מבטם של איש או אשת המקצוע ה"סבירים", אלה שכמו רבים מאיתנו שולחנם עמוס תיקים ומשימות וזמנם קצר, אלה שניצבים מול עוולות העולם ורואים הרבה סבל וצער. רצינו לבחון כיצד יוכלו הם להשתמש בספר ומה יהיה הרווח עבורם.

נקודת החוזק המרכזית של הספר היא בפירוק החומות הסוגרות את הקהילה הלהט"בית בתוך עצמה ובניסיון המוצלח לסמן אחריות משותפת של כל תחומי המקצוע הרלוונטיים

כלפי מתבגרים להט"בים הזקוקים לעזרה. כך, למשל, בפרק העוסק במצבי סיכון ומצוקה (פרק 4, עמ' 75-92) שזור שילה חיבור מהיר, הגיוני וקליט בין הנערים המתוארים ובין חבריהם, בית הספר שלהם, ההורה, המורה והקב"ן; גם בפרק המבוא העוסק בתהליך גיבוש הנטייה המינית (פרק 2, עמ' 27-50), שם נוכחים ההורים, מערכת החינוך, התקשורת והחברים כמרכיבים שהנער בוחן אותם ואף כרוך אחריהם במהלך התבגרותו. שילה מדגישה שאין נושאים אלה עניינה הפנימי של הקהילה ההיא, אלא סיפורה של החברה כולה. שילה מציג בצורה מהימנה את האתגרים שנער או נערה מהקהילה הלהט"בית מתמודדים איתם, תוך מיפוי הגורמים המשמעותיים המשפיעים על חוויות אלה. הוא מצליח להציג את התיאוריות העיקריות והידע הקיים בפשטות ובאופן קוהרנטי.

ספרו של שילה מחזק מגמה, שמורגשת רק בשנים האחרונות, ולפיה אנשי מקצוע וטיפול העובדים עם הקהילה פונים החוצה לקהל המקצועי ומעודדים אותו להתגייס להתמודדות עם הבעיות הייחודיות של חברי הקהילה הלהט"בית.

היתה זו בחירה טובה לשלב בפרקי הספר קולות וסיפורים של מתבגרים להט"בים, מכיוון שקולות אלה אינם נשמעים ואינם מיוצגים בתוך החברה בדרך כלל. בחירה זו מדגישה שהספר מתייחס למהותו האנושית הרחבה של האדם הלהט"ב, ולא רק לנושא התיאורטי של זהות מינית ומגדרית. יחד עם זאת, היה מקום לדעתנו להציג מגוון קולות רחב יותר ולהציף עוד מורכבויות אופייניות, שלעתים קרובות נעדרות מהשיח הקהילתי.

המרכיב המרכזי שחסר לנו כמעט לאורך הקריאה כולה היה אמירה מפורשת על המתח הפנימי שיש לאנשי מקצוע (גם בתוך הקהילה הלהט"בית) בין ערכים אישיים לבין ערכים ועקרונות מקצועיים, וביטוי של הכרה בקיומן של הומופוביה ודעות קדומות. כולנו – להט"בים והטרוסקסואלים – גדלנו על אותם ערכים ונורמות חברתיות, וכדי לפרק דעות קדומות אלה ולשאוף לשינוי תפיסתי, יש לדעתנו להכיר קודם כולל בעצם קיומה של הומופוביה ובהשפעתה עלינו כאנשי מקצוע ועל האנשים שאנחנו עובדים איתם.

מצאה חן בעינינו הרוח החיה שבה מוצגת הקהילה הלהט"בית והאיזון הראוי שנעשה בין ההיבטים של סבל, סיכון ותמיכה לבין דגשים של חיי תרבות פורחים, הווי וגאווה. ואולם מגמה זו נקטעה בפרק אני בעצם בחור – נוער טרנסג'נדר (פרק 10, עמ' 193-208). חבל לנו על הבחירה להציב פרק זה בסוף הספר ועל כך שהוא מתמקד כמעט אך ורק במרכיבים הקשים של ההווייה הטרנסג'נדרית, בלי לשקף את ההווי התרבותי המתפתח בקהילה ייחודית זו ובלי להבליט די הצורך את ערך החיים החדשים שרוכשים טרנסג'נדרים רבים שעוברים שינוי.

מכאן נגזרת גם ביקורתנו על ההתמקדות בתיאוריות מערביות קלאסיות בלבד, בלי לקחת בחשבון את המאפיינים הרב-תרבותיים של הקהילה הלהט"בית בישראל תוך הצגת סיפורים ממגוון מצומצם של חוויות ותרבויות בארץ. בהקשר זה ניתן לציין את

ההתייחסות המצומצמת לתיאוריה הקווירית, המהווה היום את הבסיס לרוב המחקר המערבי הנעשה בתחום. התייחסות מקיפה היתה מחפה על ההצגה הצנועה יחסית של תמונה מורכבת יותר, ומדגישה את האפשרויות לשונות, לנזילות בזהות המינית והמגדרית ואת קישורן של זהויות אלה לתבניות חברתיות "מקובלות". הצגה עשירה יותר של תפיסות אלה יכולה היתה לאתגר את קהל אנשי המקצוע והמטפלים, ולאפשר, בסופו של דבר, גם לבני הנוער והצעירים המתמודדים עם שאלות דומות מרחב מכיל יותר של זהויות רבות ומגוונות.

אנו מבינים את שיקוליו של המחבר לוותר על כמה מהדברים שהובאו לעיל, כדי ליצור דיאלוג ראשוני ובלתי מאיים עם קהל אנשי המקצוע מחוץ לקהילה הלהט"בית. יחד עם זאת, היה מקום בעינינו לסמן מה חסר, ולשרטט בפרק מסכם את המשך הדרך שיש לעשות – במחקר ובעשייה מקצועית משותפת – כדי להטיב את השירותים הניתנים למתבגרים להט"בים.

החיים בוורוד מצטרף לשורה מצומצמת של ספרים ומאמרים שנכתבו בנושא בשפה העברית (ראו פרק ספרים, עבודות ומחקרים שנערכו בישראל, עמ' 209). עובדה זו מכפילה את תרומתו, ומקטינה את משקל ההערות על הטעון שיפור, שכן ספר אחד אינו יכול למלא את כל הציפיות של כל הקוראים. על כן אנחנו מבקשים להתייחס להערותינו לעיל כאל המלצה לכתובה, מחקר ופרסום בהמשך.

לסיכום, אנו ממליצים בחום על היכרות עם הספר. אנשי מקצוע ומטפלים רבים ימצאו את הספר שימושי, ואנחנו מקווים שהוא יעודד דיאלוג ישיר, עבודה על העצמי ונכונות להיחשף לתכנים שהיו טאבו במשך שנים. תפקידו של ספר זה, לצד התשובות וההסברים שניתנים בו, להיות גם זרז להעלאת שאלות, להצפת מורכבויות ולפיתוח שיח, שיאפשרו קידום של המחקר ושל המעשה המקצועי למתבגרים להט"בים.

Understanding the Mixed Economy of Welfare

Martin Powell (Editor)

Bristol: The Policy Press, 2007. 249 Pages

סקר: עופר אריאן⁵

מדינות רווחה, בתצורתן המודרנית, מתקיימות מאז תום מלחמת העולם השנייה בכל מדינות המערב המפותחות. ככולן, ללא יוצא מן הכלל, תורגמו אימי המלחמה, המשברים הכלכליים, הרס התא המשפחתי והאובדן בחיי אדם ורכוש לפרשנות חדשה של מחויבות החברה כלפי אזרחיה. החוקים שוננו, ונקבעו מסגרות חדשות של התייחסות להבטחת קיומו בכבוד של הפרט, הגנתו מפני סיכונים בריאותיים, הבטחת קיומו בכבוד לאחר גיל העבודה וכיוצא באלה. מתחילת שנות השבעים למאה העשרים החלו ארגוני המגזר השלישי לפעול לצדן של מערכות הרווחה הציבוריות; חלקם מתוך רצון להרחיב ולשפר את השירותים הניתנים לאזרחים באמצעות המערכים הציבוריים, וחלקם מתוך רצון לפעול בתחומים שהזניח הממסד הלאומי. גם תופעה זו משותפת לכל מדינות הרווחה. יחד עם זאת, יש הבדלים רבים בין מדינה למדינה. אלה באים לידי ביטוי בתחומים שבהם עוסקים מערכי הרווחה הפרטיים, בהיקפי פעילותם, בדרכי המימון שלהם, ביחסים שבינם לבין הממסד הלאומי ובהשפעות ההדדיות של שני המגזרים זה על זה.

הספר שלפנינו מבקש להציג לפני קוראיו את מגוון ההבדלים הנוגעים ליחסי הגומלין שבין המגזר הפרטי לציבורי בתחומי הרווחה ולהמחיש עד כמה יש להיזהר בניתוחים השוואתיים. הטענה הבסיסית המוצגת לאורכו של הספר היא שכל ניסיון לניתוח השוואתי בתחום אינטר-דיסציפלינרי הוא מוגבל ולא ממצה. הכותבים טוענים שגם אם נמצא זהות באחד או יותר ממאפייני הרווחה וגם אם נוכל להצביע על דפוסים דומים של שיתוף פעולה בין מגזר פרטי לציבורי, אין הדבר מעיד בהכרח על זהות בשאר מאפייני הרווחה הלאומיים. מה שלטענתם הופך את הדמיון שהצבענו עליו ללא רלוונטי כמעט.

הספר עוסק, רובו ככולו, במדינת הרווחה הבריטית ומטבע הדברים ממעט מאוד להביא נתונים השוואתיים ממדינות אחרות. במקרים בודדים (שלושה מתוך עשרת המאמרים) מובאים מקצת נתונים הנוגעים למדינות אחרות. בכך מקווים המחברים להעשיר את

5 ד"ר עופר אריאן מרצה במכללת עמק יזרעאל ומתמחה בסוגיות הנוגעות בתפר שבין כלכלה לפוליטיקה. האוניברסיטה הפתוחה עתידה להוציא בקרוב את ספרו כלכלה פוליטית בחברות דמוקרטיות – עיון במקרה הישראלי.

הסקירה ולהעמיק את הניתוח המוצע. לטעמי, יש בכך כדי להבליט עוד יותר את חולשתו של הספר כולו. עם כותבי אסופת המאמרים נמנים שורה של מומחים בריטיים, והעיון בו אכן מציע אפשרות עמידה על מכלול שינויים חברתיים, פוליטיים ואידיאולוגיים שהיוו את הרקע לשינוי דפוסי רווחה בבריטניה מאז מלחמת העולם השנייה ועד מחציתו הראשונה של העשור הראשון למאה העשרים ואחת. תחומי ההתמחות של הכותבים הם ניתוח מדיניות חברתית, סוציולוגיה, מדעי המדינה, מינהל ציבורי וניתוח מדיניות בריאות.

עשרת הכותבים המשתתפים בספר מציגים טענה מרכזית, ולפיה מערכי רווחה לאומיים בעידן המודרני מורכבים מגורמים ממסדיים (מימון והפעלה ציבוריים) ומגופים חוץ-ממסדיים (המגזר השלישי); יחסי הגומלין בין המערכים האלה משפיעים מהותית על תוצרי הרווחה הכללית במדינה. עוד נטען בספר שכאשר דנים בשינויים המתחוללים בתחום זה יש לקחת בחשבון לא רק את הממד הממסדי (מדינה, שוק כלכלי, מגזר עסקי-מתנדב ועשייה לא-פורמלית של אזרחים טובי לב), אלא, ואולי בעיקר, גם את השינויים החוקתיים, התעסוקתיים והכמותיים המשפיעים על היקף שירותי הרווחה הכוללים ועומקם.

פאוואל (Powell)⁶, העורך, מציג בפתח הספר את הטענה המרכזית, והוא גם כותב את המאמר המסכם.⁷ אדון בשניהם בהמשכה של הסקירה.

מאמרו של סטוארט (Stewart)⁸ מציג פרספקטיבה היסטורית של יחסי הגומלין בין המגזר פרטי לציבורי במדינות אירופה שלאחר מלחמת העולם השנייה, ומסביר שהרקע להתפתחות התופעה המשותפת ייחודי לכל מדינה ומדינה. פאוואל טוען ששינויים של ממש חלים לאורך השנים בכל אחת מהמדינות ומציע לבחון את מערכי הרווחה המשתנים לאורם של שינויים במבנה החברתי הייחודי.

לאנד (Lund)⁹ מסביר שהוויכוח על מדיניות הרווחה הוא למעשה ויכוח אודות תפקידה של המדינה בחברה המודרנית: מה היא מחויבת לעשות, באיזו צורה היא נדרשת לפעול ועל חשבון מה ניתן להציע שירותי רווחה מסוגים שונים. לאנד מסביר שבמהלך שנות השבעים גוברת בבריטניה המודעות לכך שהרחבת שירותי רווחה ציבוריים מביאה איתה גם מידה של הגבלת חופש הבחירה של הפרטים. מהמאמר עולה שמאז שנות השבעים

6 ראו:

Powell, M. "The Mixed Economy of Welfare and the Social Division of Welfare" (p.p. 1-15).

7 ראו:

Powell, M. "Conclusion: Analyses in the Mixed Economy of Welfare and the Social Division of Welfare" (p.p. 221-236).

8 ראו:

Stewart, J. "The Mixed Economy of Welfare in Historical Context" (p.p. 23-37).

9 ראו:

Lund, B. "State Welfare" (p.p. 41-56).

למאה שעברה מצטמצמת מאוד מעורבותן של הרשויות המקומיות בבריטניה באספקתם הישירה של שירותי רווחה; עוד מתברר שהמשלה מושכת את ידה מאספקה ומימון של שירותים רבים ולמעשה מפקירה רבים מתפקידיה המסורתיים בידיהם של היוזמים העסקיים.

דרייקפורד (Drakeford)¹⁰ מתחקה אחר כלל השינויים שחלו בבריטניה מאז ימי מרגרט תאצ'ר (שנות השמונים למאה שעברה) ועד תחילתה של המאה העשרים ואחת. הוא טוען שבימי תאצ'ר החל תהליך של העברת האחריות לאספקת שירותי רווחה מהידיים הציבוריות אל השוק הפרטי-הכלכלי; הוא מראה שתהליך זה התגבר מאוד במהלכה של תקופת הכהונה השנייה של טוני בלייר (סוף שנות התשעים ותחילתה של המאה העשרים ואחת). דרייקפורד טוען שתהליך זה מכרסם בצורה מהותית באחד עקרונות היסוד שעליהם נבנתה מדינת הרווחה המודרנית – עקרון השוויון. הוא מראה עד כמה הפכה המערכת הציבורית בבריטניה ללא שוויונית ומסביר שבכך היא שומטת למעשה מתחת רגליה את ההצדקה הבסיסית לקיומה.

אלקוק וסקוט (Alcock & Scott)¹¹ מצביעים על תופעה מרתקת. הם קובעים שדווקא הגידול בהעברת כספי המדינה אל ארגוני הרווחה הוולונטריים (מגזר שלישי) הוא שיצר מאבקים כוחניים בין ארגוניים, הכביד על אספקת שירותי רווחה ודרדר מאוד את יכולתם של ארגוני המגזר השלישי לפעול בצורה מועילה. הם מצביעים על עוד בעיה – הקושי הגובר באיסופם של נתונים מהימנים. לטענתם, ארגונים וולונטריים קמים ומתפרקים חדשות לבקרים, ובדרך כלל נמנעים מלהשקיע באיסוף או בעיבוד של נתונים סטטיסטיים רלוונטיים. בשל כך מאגרי הנתונים הציבוריים הופכים לפחות מעודכנים – עובדה המוסיפה קושי על זה המתואר.

ארקסי וגלנדינינג (Arksey & Glendinning)¹² מצביעות על שינוי חיובי קטן, הדרגתי ובהחלט לא מספיק בהתייחסותן של מערכות הרווחה הציבוריות לאוכלוסיות שהחוק לא כלל אותן מסיבות שונות (בזמנים שונים, בין בשל חוסר שימת לב ובין אם בכונת מכוון) במסגרת הביטוח הציבורי. את הפתרון מספקים המשפחות וקרובי משפחה רחוקים, החברים והמכרים הנושאים בנטל הטיפול. מסיבות רבות ושונות מדובר בתופעה ההולכת ומתפשטת. ארקסי וגלנדינינג מתארות את התהליך ומצביעות על המחיר החברתי והכלכלי

10 ראו:

Drakeford, M. "Private Welfare" (p.p. 61-78).

11 ראו:

Alcock, P., Scott, D. "Voluntary and Community Sector Welfare" (p.p. 83-101).

12 ראו:

Arksey, H., Glendinning, C. "Informal Welfare" (p.p. 107-121).

הנלווה אליו. סיינפילד (Sinfield)¹³ מציג במאמרו את השינוי המתחולל בשיטת המיסוי בבריטניה מאז סוף המאה העשרים (משנת 1999). הוא מסביר שמנקודת זמן זו ואילך בחרו הבריטים להתמודד עם תופעות כמו עוני, פיגור סביבתי, פערים חברתיים ופערי הכנסה על ידי שימוש נרחב במערכת המיסוי. באמצעות המס מחלקים הבריטים מחדש את ההכנסות במשק הלאומי תוך שהם מטילים עומס מיסוי כבד על העשירונים העליונים במשק. סיינפילד מסביר שלשינוי בשיטת המיסוי השפעות מרחיקות לכת על מערכי הרווחה הציבוריים, והוא מאפשר לממשלה לצמצם את פעילותה הישירה בתחום. לצד שינוי שיטת המיסוי מושכת הממשלה את ידה מאחריות כלפי אוכלוסיות שונות ומעבירה את האחריות להתמודדות עם בעיות הרווחה שלהן לידי המגזר השלישי. לטענתו, זה שינוי מדיניות משמעותי אשר הציבור אינו ער לו ולפיכך גם לא חיווה עליו את דעתו במונחים דמוקרטיים. הוא מציע שמחקרים עתידיים יתמקדו בלימוד התופעה ויבחנו את מכלול השפעותיה על מדיניות הרווחה המוצהרת של הממשל.

ברנדסון ומאי (Brunsdon & May)¹⁴ מראים שגם המעסיקים בבריטניה מתגמלים את עובדיהם באמצעות תגמולים מתחום הרווחה. יש בהם המציעים למועסקים ביטוח פנסיוני; אחרים כוללים בתנאי ההעסקה ביטוחי בריאות, הבטחה לתגמול בגין אובדן כושר עבודה וכיוצא באלה. המאמר מצביע על הבדלים גדולים בין המעסיקים בנוגע למה שהם מציעים לעובדיהם כתוספת על שכרם המוסכם. בחלק מהמקרים מדובר בביטוח בסיסי מאוד שנעשה על חשבון העובד (באמצעות ניכוי משכרו), בחלק אחר מדובר בביטוח מקיף ונדיב שאת עלותו מממנים העובד והמעסיק גם יחד (כשחלוקת הנטל משתנה מעת לעת וממעסיק למעסיק). מהמאמר עולה שהסיבות ההיסטוריות והמוטיבציה הייחודית של כל מגזר תעסוקתי הן שקבעו במידה רבה את מאפייני הביטוח המוצע לעובדי המגזר. למשל: בשנים הסמוכות למלחמת העולם השנייה הציעו מעסיקים בתחום התעשייה הכבדה ביטוח בריאות בשל הפגיעות הרבות שעובדים נחשפו להן. עם השנים הוסדרו ההסכמים השונים ועוגנו במתכונת מחייבת כלל ענפית, שלעתים אינה קשורה כלל ועיקר עם המניע לגיבוש הסכמים אלה מלכתחילה.

היל (Hill)¹⁵ מביא במאמרו שלל נתונים המשווים היבטים שונים של מדיניות רווחה באופן השופך אור על מכלול של הבדלים בין המדינות השונות. מקצת הנתונים עוסקים בהשוואה בין מדינות אירופה לבין עצמן, בחלק מהם כוללת ההשוואה גם מדינות

13 ראו:

Sinfield, A. "Tax Welfare" (p.p. 129-143).

14 ראו:

Brunsdon, E., May, M. "Occupational Welfare", (p.p. 149-176)

15 ראו:

Hill, M. "The Mixed Economy of Welfare: A Comparative Perspective" (p.p. 177-195).

מפותחות מחוץ ליבשת האירופית (למשל יפן, ניו-זילנד, אוסטרליה וקנדה). הכותב לא התכוון להביא אסופה כוללת של נתונים המאפשרת השוואה יסודית בין המדינות, אלא להציג נתונים אחדים הנוגעים בחלוקת הנטל למימון ביטוח פנסיוני, בחלקה של ההוצאה הפרטית לצורכי בריאות בתוצר הלאומי, בחלקה של ההוצאה הציבורית מכלל הוצאות הרווחה הלאומיות, בחלקה של ההוצאה הציבורית בכלל ההוצאה הלאומית לחינוך וכדומה. שלל הנתונים ההשוואתיים המובא משרת את כותב המאמר לשני צרכים עיקריים: הוא מבקש להמחיש באמצעותם שלמרות שלל ההסתייגויות המוכרות בכל הנוגע למחקרים השוואתיים, ניתן לעשות בנתונים ההשוואתיים שימוש המאיר נקודות מרכזיות וחשובות: למשל העובדה שיש מדינות הנוטות באופן מסורתי להרחיב את נטל מימון מערך שירותי הבריאות ולהטילו על שכם הציבור באופן פרטי, בעוד אחרות מגדילות את חלקה של הממשלה ומצמצמות את הנטל על הפרטים. היל מסביר שגם אם בשתי המדינות היקפי ההוצאה הלאומית זהים, הרי שהשונות במאפייני חלוקת נטל המימון עושה הבדל של שמים וארץ בין מדינה אחת לרעותה. הוא מראה שיש בהשוואה עצמה כדי להבהיר קשיים ומגבלות שלא היינו ערים להם אלמלא נעשתה. הצורך השני של המחבר נעוץ ברצונו להמחיש עד כמה מורכבת ורבגונית מדיניות הרווחה. היל מסביר שהרב-ממדיות של סוגיות הרווחה השונות מחייבת בנייתו של מודל הכולל משתנים רבים מאוד, ורק לכשתסתיים בנייתו, ניתן יהיה לעשות בממצאים ההשוואתיים יותר מהנעשה במאמר.

מאמרו של ייטס (Yeates)¹⁶ דן בעמידה על הקשר שבין התפתחותן של כלכלות גלובליות וארגונים כלכליים רב לאומיים לבין דפוסי השינוי המתחוללים במערכי הרווחה הלאומיים. המאמר מסביר שהגידול המתמיד בגופים כלכליים רב-לאומיים, הנשלטים בידי אילי הון פרטיים המעסיקים עובדים ממדינות שונות באזורים גיאוגרפיים נבדלים, מעביר חלק נכבד מתפקידי הפיקוח וההסדרה, שהופקדו באופן מסורתי בידי המדינות, לידי החוק הבינלאומי. העוצמה הכלכלית הבלתי נתפסת של הגופים הללו, ויכולתם לכפות על מדינות שלמות דפוסי התנהלות המתאימים לאינטרסים הכלכליים שלהם, מחייבות העמדה של גופים חזקים לא פחות אשר ידאגו לשמור על האינטרסים הרווחתיים של המועסקים על ידם.

הספר נפתח ונחתם במאמריו של העורך. בדברי ההקדמה מצהיר פאואל על מטרותיו העיקריות של קובץ המאמרים שלפנינו. הוא טוען שבדיון ובמחקר האקדמי אודות מדינת הרווחה הוזנחו עם השנים תחומים מרכזיים, שעמם ניתן למנות, למשל, את הקשר בין גופים מוסדיים והסדרים שלטוניים לשלל הגופים הוולונטריים וההסדרים החברתיים

16 ראו:

Yeats, N. "The Global and Supra-National Dimensions of the Welfare Mix" (p.p. 199-216).

המשלימים את מערך שירותי הרווחה לגווניו. פאואל מסביר שלצד התופעה החברתית המתרחבת, של הסדרים לא פורמליים והתנדבותיים המשלימים או מחליפים מערכים ציבוריים ומוסדיים, ממשיך המחקר בתחום להתמקד דווקא בשאלות הנוגעות למסד הרשמי. כפי שניתן היה להתרשם מהמאמרים שהוצגו לעיל, הספר עוסק בהצלחה רבה בסיקורה של התופעה ובהצבעה על חשיבותו הגוברת של המגזר השלישי בבריטניה.

מטרה אחרת של הספר היא הרצון להבהיר שמודל הרווחה הבריטי אינו היחיד הקיים, שהוא לאו דווקא המוצלח ביותר ושהוא עובר עם השנים שינויים רבים ומהותיים. לנקודה זו יש אמנם התייחסות מסוימת בספר, אך אין היא מובהרת באופן המניח את הדעת.

זהו ספר קריא, הכתוב כספר לימוד וערוך בצורה בהירה ונגישה. יתרונו הגדול בפשטות שבה מוצגים הנושאים ובתוכנה המתלווה לקריאת כלל המאמרים ברצף. יחד עם זאת, יש בו גם חסרונות לא מבוטלים. הספר ממוקד במדינת הרווחה הבריטית וממעט מאוד בהצגתם של נתונים ממדינות אחרות. ככזה אין בכוחו להאיר את עיני הקוראים באשר למידת הייחוד או השוני שבין המקרה הבריטי הנדון לבין המקרים האחרים. אין בו גם כדי להציע תובנה באשר לשאלה אם השינויים המתחוללים בבריטניה הם כולם, רובם או מקצתם תולדה ישירה של שינויים פנימיים בחברה והממשל הבריטיים או אולי קשורים דווקא במכלול רחב של אילוצים ומגבלות הנגזרים על החברה הבריטית בשל שינוי פני המפה הגלובלית.

הספר מצמצם את סקירתו לעת החדשה ממש (אמצע המאה העשרים ועד ימינו). אי לכך, אין בו ולו שמץ נגיעה בכל שהתחולל קודם לאמצע המאה העשרים. הרצון להציג את הדברים באופן בהיר ואחיד ככל שניתן גורם לעתים להפשטת יתר של הסוגיות שהוא נוגע בהן. על אף הצהרת העורך שהדיון בסוגיות הגלובליות שבו משתתפים הכותבים בספר מאפשר התבוננות על מדינות רווחה מפותחות כמו גם שאינן כאלה, אין בספר ולו אזכור אחד המתייחס ישירות למדינות העולם השלישי.

פאואל טוען שחקר מדיניות הרווחה המודרני מתמקד יתר על המידה בשאלות הנוגעות לקשר שבין כלכלת השוק הפרטי לבין ההסדרים המוסדיים-הציבוריים שגובשו לטובת מתן שירותי רווחה ציבוריים. הוא מסביר שבשל העיסוק הרב בנושא שלעיל הוזנחו תחומים חשובים, ואין בנמצא עבודות המתמקדות בהבנת יחסי הגומלין שבין ארגוני המגזר השלישי לסוגיו לבין המגזר הציבורי. לפיכך, מסביר פאואל, מטרתו של הספר שלהלן הוא התמקדות דווקא במגזר השלישי על היבטיו השונים.

דא עקא, העובדות קצת שונות. המחקר המודרני עוסק גם עוסק ביחסים שבין המגזר השלישי לציבורי ולפרטי. מה שמדויק קצת יותר הוא העובדה שרק בעשור האחרון מכונים ארגונים וולונטריים בשם הכולל מגזר שלישי. קודם לכן הם זכו לשלל הבחנות; למשל: פרטי מול ציבורי, ממלכתי מול שוקי, ארגונים למטרות רווח לעומת ארגונים שלא

למטרות רווח, גופים מוסדיים לעומת חוץ ממסדיים. ייתכן שפאואל מתכוון למאפייני המחקר בבריטניה לברדה. אם כך הוא הדבר חבל שלא הודגש דיו. על כך יש גם להוסיף, לדעתי, הסתייגות הנוגעת לשמו של הספר. הדיון הכלכלי המסורתי אודות ה- mixed economy המתקיים במדינות המפותחות מאז סוף המאה ה-18,¹⁷ ובעצמות גוברת לאחר מלחמת העולם השנייה,¹⁸ הוא הרבה יותר מוויכוח על עלויות ותועלות כלכליות. למעשה מדובר במחלוקת עקרונית הנוגעת לשאלה עד כמה מותר לחברה לפגוע בתוצרים הכלכליים של המשק בשל הרצון להבטיח צדק חברתי-רווחתי מסוג מסוים. זהו בעיקרו ויכוח אידיאולוגי ופוליטי המתורגם, במדינות השונות ולאורכה של התקופה כולה, בדרכים ייחודיות לכל חברה וחברה. העובדה שאין בקובץ שלפנינו התייחסות למשמעות הפוליטית והחברתית שיש לקשר שבין הנתונים הכלכליים להתפתחות בתחומי הרווחה יש בה כדי להפוך את הדיון כולו לעקר. עם זאת, מעניין שלמרות האמור בוחרים כותבים לא מעטים בקובץ להציג את השינויים שהם מדברים עליהם דווקא במונחים של שינוי כלכלי יחסי (למשל אחוז ההוצאה הפרטית לבריאות מכלל התוצר הלאומי הגולמי). להערכתי הוויכוח אודות מדיניות רווחה מודרנית הוא לא ויכוח אודות התיאוריה הכלכלית השולטת בכיפה. זהו ויכוח שעבר מן העולם והסתיים לא מכבר עם פרסום ספרו של אדם סמית. אין היום ולו מדינת רווחה אחת שבסיס התנהלותה הכלכלית אינו שנון על התיאוריה התחרותית של סמית. לפיכך יש להבין שדיון ציבורי על הכלכלה הלאומית ועל מקומה של הכלכלה הפרטית בחברה הוא למעשה בירור מחודש של גבולות מדינת הרווחה המודרנית.. מזה כמעט עשרים שנה – ומאז התפשטה תופעת הסחר הכלכלי חוצה הגבולות הלאומיים (אותו אנחנו מכנים בעת הנוכחית תופעת הגלובליזציה) – הוויכוח הוא לא על המה כי אם על האיך, כלומר על המחיר הראוי שחברה צריכה או יכולה לשלם בגין רצונה לקיים נורמות קיום מסוג מסוים, ועל השאלה מי הם אלה שראוי שיישאאו בנטל העיקרי למימון התופעה וכיצד ניתן להבטיח שלא יהיה בה כדי לפגוע באינטרסים המשותפים של כלל החיים בחברה.

הספר שלפנינו מתאים בעיקר לאלה המבקשים לעמוד על תפקידו של המגזר השלישי באספקת שירותי רווחה בבריטניה ומעוניינים להכיר קצת יותר מקרוב את השינויים שהתחוללו בה בתחום זה. זהו ספר ראוי וחשוב, אם כי, לטעמי, אין מקום להציעו לקורא המתעניין בהתפתחות מושג רעיון מדינת הרווחה המודרנית. הספר יתאים מאוד למי שמבקש להתעדכן באשר להתפתחויות בבריטניה והוא כבר מכיר מקצת הנושאים הנוגעים לסוגיה בהקשר הרחב יותר.

17 וליטר דיוק 1776 ואילך. זו השנה בה מתפרסם ספרו האלמותי של אדם סמית – Smith, A. The Wealth of Nations.

18 אשר ממנה ואילך מאמצות כל מדינות המערב את תפיסת מדינת הרווחה המבוססת על עיקרי השיטה הכלכלית של אדם סמית.

עיון ראשון

אינטימיות קרה: עלייתו של הקפיטליזם הרגשי

אווה אילוז

תל אביב: ספריית אדום כהה, הוצאת הקיבוץ המאוחד. 2008. מאנגלית: יורם שדה.
173 עמודים

המחברת, פרופסור לסוציולוגיה באוניברסיטה העברית, מציעה תיזה ולפיה הפכו היחסים הכלכליים בתרבות הקפיטליזם לרגשיים ביותר, בעוד יחסים קרובים ואינטימיים הפכו להיות מוגדרים במידה גדלה והולכת בידי מודלים כלכליים ופוליטיים של מיקוח, חילופין והגינות. אילוז ממשיגה תהליך כפול זה, של יחסים כלכליים ורגשיים המגדירים זה את זה, בשם קפיטליזם רגשי. היא מוצאת לו ראיות באתרים חברתיים שונים, כמו ספרות העזרה עצמית, כתבי עת לנשים, תוכניות אירוח, קבוצות תמיכה ואתרי היכרות באינטרנט.

אהבה נזילה

זיגמונט באומן

ירושלים: י"ל מאגנס. 2008. מאנגלית: עמי שמיר. 165 עמודים

"גיבורו הראשי של הספר [...] הוא יחסים בין בני אדם. דמויותיו המרכזיות הם גברים ונשים בני זמננו, אשר בייאושם על כי נגזר עליהם להתמודד בעצמם – בכוח שכלם ורגשותיהם המשתנים חדשות לבקרים – עם הכמיהה לשייכות, ליחד וליד עוזרת בעת צרה, ולהוטים כל כך ליצור קשר; אולם בה בעת הם חוששים מלהיות קשורים 'לתמיד' [...] שכן הם פוחדים שמצב זה יטיל עליהם עול ומעמסה שאין בכוחם ואף לא ברצונם לשאתם, ויגביל באופן קיצוני את החופש שהם זקוקים לו – יפה ניחשתם – כדי ליצור קשר..." (מתוך ההקדמה, עמ' 2).

זיגמונט באומן, הסוציולוג המבריק, דן בספר זה במצבם העכשווי של קשרים אנושיים, בכמיהה לקשר ובפחד ממנו ובהשפעת אלה על האהבה, הזוגיות, החברות, החיים בעיר ועל היחסים בין אנשים זרים ברמה המדינתית והגלובלית. שמות הפרקים בספר: דלתות הסחרור של האהבה; ארגז הכלים הנייד של החברותיות; על הקושי שבאהבת רעך; פירוק היחד.

עיונים בתקומת ישראל: מאסף לבעיות הציונות, היישוב ומדינת ישראל, כרך 17

אבי בראלי וגדעון כ"ץ (עורכים)

קריית שדה בוקר: מכון בן גוריון. 2007. 513 עמודים

בכרך 17 של עיונים בתקומת ישראל 17 מאמרים המכונסים בשישה שערים: תרבות וספרות; הגות ועיון; חברה; פוליטיקה ומשפט; יחסי חוץ; היסטוריוגרפיה. הספר גדוש מאמרים מחקריים בנושאים מגוונים שקשורים להיסטוריה של מדינת ישראל. קוראים בעלי עניין אינטר-דיסציפלינרי ייהנו מהמגוון. בין המאמרים, אמיר בנבגי על מנדלי מוכר ספרים ושליטת הגלות (עמ' 81); שני בר-און על החוזה שהופר: עובדים ומדינה באופקים, 1981-1955 (עמ' 287); יוסי כץ על המושבות הגרמניות – חוק נכסי גרמנים ופיצוי הטמפלרים על רכושם בישראל (עמ' 431).

תיאוריות של צדק חברתי

יוסי דהאן

תל אביב: ספריית אוניברסיטה משודרת. משרד הביטחון – ההוצאה לאור. 2007.

268 עמודים

ספרו של יוסי דהאן מוקדש לדיון התיאורטי אודות צדק חברתי שהתפתח בעקבות פרסום ספרו של ג'ון רולס – תיאוריה של צדק – בשנת 1971. המחבר מציג מספר תיאוריות של צדק חברתי שפותחו לאחר רולס ובמידה רבה כתגובה לספרו. הוא דן בכל פרק בנפרד בתיאוריה מרכזית אחת, מה היא פותרת ומה הביקורת עליה, וכן מצביע על הרלוונטיות של תיאוריית הצדק המסוימת לסוגיות חברתיות בישראל. הספר פורס לפני הקוראים את מושג הצדק החברתי על גווניו השונים, ומביא לראשונה בשפה העברית מבוא ממצה

ומלומד של השאלות המרכזיות בתחום זה. לסיכום דן המחבר באי שיוויון גלובלי בין מדינות ובהשלכותיו על אי השוויון בתוך המדינה, וכן בקשר בין צדק חברתי לבין פוליטיקת הזהויות ובשאלה מה מידת האוטונומיה שניתן להעניק לקבוצות זהות שונות ומה השפעת פוליטיקת הזהויות על מדיניות הצדק החלוקתי הנובעת מתחושת סולידריות חברתית כללית.

גלובליזציה

דב חנין

תל אביב: ספריית אוניברסיטה משודרת. משרד הביטחון – ההוצאה לאור. 2007.

117 עמודים

דב חנין כתב ספר מבוא ביקורתי על הגלובליזציה. הספר פותח בהבטחות שמייצג המושג – לביטול גבולות, לשגשוג חברתי ולשלום עולמי. הבטחות אלה מבהירות את קסמו של המושג וגם את המיתוסים הקשורים בו. אליבא דחנין הגלובליזציה מייצגת גם את שבירת הסטטוס קוו החברתי, שנשמר בארצות המערב מסוף מלחמת העולם השנייה עד שנות השמונים, של תעסוקה מלאה, הסדרי רווחה ועלייה בשכר הריאלי של כל שכבות האוכלוסייה. מאפייני הגלובליזציה הם, בין היתר, נסיגת מדינת הרווחה, היחלשות העבודה המאורגנת ועמה קץ הביטחון החברתי והיציבות בעבודה. את העולם הגלובלי מאפיינות צרכנות וצדקה, והן מייצגות את סגנון החיים של מעמד צר, שהם "דיירי הפנטהאוז הגלובלי", בעוד רוב האנושות חיה ב"תחתית גורד השחקים הגלובלי – בעולם סדנאות היזע". בסוף הספר מוצג חזון לגלובליזציה אנושית יותר, תחת הכותרת: עולם אפשרי אחר.

עובדים וזרים

אדריאנה קמפ ורבקה רייכמן

ירושלים: מכון ון-ליר והקיבוץ המאוחד. 2008. 222 עמודים

המחברות, מרצות בכירות בחוגים לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה באוניברסיטת תל אביב ובאוניברסיטת חיפה, מציגות בספר ניתוח היסטורי וחברתי-פוליטי של הגירת עבודה ומשלבות בו ראייה ביקורתית. אף שמדובר בתופעה גלובלית, הגורמים המאפשרים אותה, לטענתן, קשורים מאוד לתהליכים חברתיים, פוליטיים וכלכליים מקומיים ישראלים. ישראל ניצבת בראש רשימת המדינות המתועשות המייבאות כוח עבודה זול. מאות אלפי

מהגרי עבודה הגיעו אליה מכל קצוות תבל בשני העשורים האחרונים, ויותר ממחצית מהגרי העבודה השוהים בישראל כיום אינם מתועדים. הספר מברר, בין היתר, מהו התהליך שאיפשר יצירת קטגוריה של "לא אזרחים" החיים בחצר האחורית של המדינה, מה הם יחסי הגומלין בין התופעה לבין הסכסוך הישראלי-פלסטיני ואם עובדים אלה מעצבים מחדש את הכלכלה בישראל.

שילובים: לומדים עם מוגבלויות במערכת החינוך

שונית רייטר, יונה ליזר וגלעדה אבישר (עורכים)

חיפה: אחוה, היחידה להוצאה לאור. 2007. 530 עמודים

שלושת העורכים באים מתחום המחקר, ההוראה וההכשרה בחינוך המיוחד. בספר מאמרים בנושאים עיוניים ומעשיים על תוכניות חינוכיות לתלמידים עם מגבלות הלומדים במערכת החינוך. שילובם של לומדים עם מוגבלויות במערכות החינוך הולך ומתפשט ומשנה את פני מערכת החינוך כולה. העורכים מציגים את תנועת השילוב לא רק כרפורמה בתחום שירותי החינוך לילדים עם צרכים מיוחדים, אלא כמנוף לרפורמה חינוכית מקיפה, הכוללת הבנייה וארגון מחדש של כל מערכת החינוך ושל בתי הספר. יש בה שינוי תפיסתי ויש בה גם שינוי מעשי, ולשני שינויים אלה מוקדשים פרקים בספר. השער הראשון של הספר מציע מאמרים על ההיסטוריה, המושגים והחוקים הרלוונטיים לשילוב; בשער השני יש דגש על החינוך עצמו, על תוכניות הלימודים ועל המורים; בשער השלישי מופיעים מאמרים על היבטים מערכתיים כמו תמיכה בצוות הרב מקצועי וריפוי בעיסוק; בשער הרביעי של הספר מובאים שני סיפורים אישיים של אנשים עם מוגבלות פיסית ולימודית, ומהם ניתן ללמוד הרבה על התמודדותם של אנשים עם מגבלות בחברה הישראלית.

Understanding urban policy: A critical approach

Allan Cochrane

Malden, Ma.: Blackwell Publishing. 2007. 178 pages

המחבר, חוקר מדיניות ציבורית בריטי שואל מהי מדיניות עירונית, ומצביע על מגמות בהתפתחות המדיניות העירונית מאז שנות ה-60 בכריטניה בעיקר, אך גם בארצות הברית, ועל הקשר בינה לבין מדיניות רווחה. הוא מצביע על כך שמדיניות עירונית היא מדיניות חברתית שמוגדרת במושגים גיאוגרפיים וטריטוריאליים במקום כמדיניות רווחה כלפי קבוצות יעד מסוימות. המחבר מבקש להוכיח שמדיניות עירונית היא לעתים קרובות ניהול מרחב טריטוריאלי תוך התעלמות מהצורך במדיניות רווחה הולמת לשיפור חייהן של קבוצות חברתיות החיות באותו מרחב. המחבר מקדיש פרק לשאלות של שיתוף הציבור בעיצוב המדיניות הציבורית הנוגעת לו ולאופן ניהול שיתוף זה בקהילה. פרק מעניין אחר דן בניהול עירוני של הפרות סדר, פשיעה, עבריינות, מדיניות ענישה וכליאה וביטחון אישי בעיר.

Revitalizing communities in a globalizing world

Lena Dominelli (Editor)

Aldershot: Ashgate. 2007. 451 pages

לינה דומינלי היא פרופסור בריטית לעבודה סוציאלית ופעילה בפורומים בינלאומיים של עבודה סוציאלית וזכויות אדם. בספר זה היא מקבצת כשלושים מאמרים מרחבי העולם דובר האנגלית, ביניהם בריטים, אוסטרלים, קנדים, הודים, דרום אפריקנים. מטרת הספר להצביע על הדרכים שבאמצעותן פועלת היום העבודה הסוציאלית לפיתוחן הכלכלי והחברתי של קהילות. הספר מציג מחקרים על שיפוץ קהילות, שיקום כלכלי של עסקים קטנים, פיתוח שירותים. בספר מאמרים על השפעות הגלובליזציה על קהילות מקומיות, כמו שני מחקרים על מגמות הגירה וחזרה מאתיופיה ומהאיים הקריביים. מספר מאמרים מוקדשים לשאלות של צדק חברתי, סיוע באסונות ותפקיד העבודה הסוציאלית והתיאוריות שלה בסיוע במצבים גלובליים קשים. קשה לסכם את רוחו של הספר, כי הוא מגוון מאוד, אך ניתן לומר שהוא מציע גישה ביקורתית כלפי השפעות הגלובליזציה והאידיאולוגיה הניאו ליברלית על המדיניות החברתית במקומות שונים בעולם ועל

יכולתם של התושבים בחלק גדול מהמקומות לפעול לפיתוח קהילתם. במחקרים אחדים בספר נחקרות, למשל, שיטות של שיתוף תושבים בפיתוח קהילה. הן נחשפות כשיטות של שיתוף סמלי, המדיר את קהלי היעד וממשיך במדיניות קבלת החלטות אליטיסטית וריכוזית כבעבר.

Collaborating with community-based organizations: Through consultation and technical assistance

Patricia Stone Motes & Peg McCartt Hess (Editors)

New York: Columbia University Press. 2007. 204 pages

בספר שישה מאמרים, שלושה מהם בהשתתפות העורכות, על עזרה לארגונים קהילתיים במשימותיהם ובעיצוב תוכניותיהם. הספר מבקש להגדיר מחדש שיטות לפיתוח יכולות ארגוניות וקהילתיות של ארגונים בקהילה ודרכים לשיתוף פעולה עם הקהילה, עם קבוצות של מתנדבים, עם פעילים ועם ארגונים אחרים. המחברות מציגות שיטות לייעוץ ולסיוע טכני, מסבירות את הקשיים הניצבים לפני יועצים ארגוניים בארגונים כאלה. המאמרים בספר שימושיים מאוד, עתירי דוגמאות מהעבודה, ולכן מתאימים במיוחד ליועצים ארגוניים המתמחים בארגוני המגזר השלישי. הספר יכול לשמש גם מנהלי ארגונים קהילתיים המעוניינים לברר לעצמם סוגיות של תכנון אסטרטגי, שיתוף פעולה בין ארגוני ושיטות לשיתוף הציבור בארגון.